

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHDAGI BOLALAR NUTQIDA ODATIY FONETIK XATOLAR

Aliqulova Madina Obloqul qizi

Murodova Muxlisa Begzod qizi

ABDULLA QODIRIY NOMIDAGI JIZZAX PEDAGOGIKA UNIVERSITETI PEDAGOGIK
PSIXOLOGIYA (LOGOPEDIA) KAFEDRASI 3-kurs talabasi

Abstract:

Nutqning fonetik-fonem atik tom ondan rivojlanm aganligi—bu tovushlarni talaffuz etish va idrok qilish jarayonidagi kamchiliklar natijasida bolalarda ona tilidagi tovushlarni talaffuz qilish tizimi shakllanishining buzilishidir. Fonematik idrok sensor funksiya sifatida juda erta shakllanadi

Keywords: nutq sensor organlarning orttirilgan yoki tug‘ma organik jarohatlanishi, Eshitish analizatori insonning barcha a‘zolari, Fikrlash qobiliyati nutqiy rivojlanish

Kirish. Nutq kamchiligi bo‘lgan bolalar – nutq sensor organlarning orttirilgan yoki tug‘ma organik jarohatlanishi natijasida funksiyalarning buzilishi kiradi. Nutq murakkab dialektik jarayondir. Nutq jonli mushohadadan abstrakt tafakkurga va undan amaliyotga-haqiqatni nutqning,obektiv reallikni nutqning dialektik yo‘lidir. Inson va atrof muhit doimiy ravishda aloqada bo‘lib, u ko‘rish, eshitish, teri, ta‘m, hid nutq, harakat analizatorlari orqali amalga oshiriladi. Eshitish analizatori insonning barcha a‘zolari ichida eng ahamiyat-lilaridan sanalib, uning asosiy vazifasi nutqni idrok qilishdan iboratdir. To‘laonli eshitish nutq shakllanishining omili sanaladi. Nutq orqali esa insonning so‘zmantiqiy tafakkuri, umumiy va ruhiy rivojlanishi sodir bo‘ladi. Moddiy dunyodagi narsa va hodisalar ongimizda aks etib, bular so‘z shaklida ifodalanadi, til hodisalari vositasida namoyon bo‘ladi. Inson o‘zi ko‘rgan va ta’sirlangan buyum va hodisalarni so‘z yordamida nomlab, mazmuni haqidagi taassurotlarini obrazlar, fikrlar, tushunchalar, tasavvurlar ko‘rinishida anglash, ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Har qanday buyum, hodisaning miyada aks etishi va ongda mustahkam o‘rnashib qolishida nutq yetakchi vosita hisoblanadi. Shuningdek, u tafakkur quroli, muloqot jarayonida fikrni ifodalash, biror narsani bildirish, anglatish va ta’sir ko‘rsatish quroli bo‘lib ham xizmat qiladi. Fikrlash qobiliyati nutqiy rivojlanish zahirida paydo bo‘lishi sababli u inson tafakkurining rivojlanish darajasini belgilab beradi. Nutq buzilishi oqibatida insonning nutqni egallay olmasligi, shu bois jamiyat a‘zolaridan yakkalanib qolishi uning ijtimoiy hayotda o‘z o‘rnini topishida qator muammolarni yuzaga keltiradi . Maktabgacha tarbiya muassasalarida nutq kamchiliklariga ega bo‘lgan bolalarni tarbiyalash bolalar bog‘chasi tarbiya dasturiga muvofiq tashkil

qilinadi Fonetik-fonematik nutq kamchiligiga ega bo'lgan bolalar ommaviy turdagi maktabgacha tarbiya muassasalarning maktabga tayyorlov guruhlariga mo'ljallangan bilim, ko'nikma va alakalar hajmini o'zlashtirishlari kerak. Fonetikfonematik jihatdan nutq rivojlanmagan bolalar guruhlariga olib kelingan bolalar 10 oy ichida umumta'lim maktabida muvaffaqiyatli bilim olish uchun zarur bo'lgan asosiy topshiriqlar, ko'nikma va malakalar hajmini o'zlashtirib olishlari lozim. Nutq faoliyatining ayrim tomonlarini rivojlantirishga qo'yiladigan talablarni aniqlash maqsadida quyidagi maxsus ishlar amalga oshiriladi: — talaffuz malakalarini shakllantirish; — fonematik idrokni rivojlantirish; — tovush analiz va sintezi ko'nikmalarini rivojlantirish. Tuzatuvchi ta'limning maqsadi: bolalarda umumiy va nutq kamchiliklarini tuzatish hamda bolalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus logopedik metod va usullarni qo'llash yo'li bilan bolaning yoshiga muvofiq lug'at boyligi va mustaqil nutq bilan birga to'g'ri, aniq, ravon nutqni tarbiyalash. Tuzatilgan nutqiy material ustida quyidagi ishlar amalga oshiriladi: — bolalarda so'zning morfologik tarkibiga va so'zlarning o'zgarishiga e'tiborni jalb etish hamda so'zlarning gapda bog'lanishini rivojlantirish; — bolalarda oddiy yoyiq va qo'shma gaplarni to'g'ri tuzish, mustaqil nutqda turli konstruksiyadagi gaplarni qo'llash ko'nikmalarini tarbiyalash; — mustaqil nutqni rivojlantirish: Bolalar kasb nomlarini bildiruvchi ma'lum lug'atga ega, ammo ular erkak va ayolni farqlashda katta qiyinchiliklarga duch kelishadi yoki ularni jinsiga qarab o'zgartirmaydilar yoki rus tili uchun odatiy bo'lmagan so'zlarni o'zgartirishning o'ziga xos shakllarini taklif qilishadi. Qo'shimcha yordamida so'z yasalishi ancha qiyinchiliklar tug'diradi. Nutq amaliyotida tez-tez uchraydigan ko'plab murakkab so'zlarning qo'llanilishi fonida notanish qo'shma so'zlarning shakllanishida doimiy qiyinchiliklar mavjud. Bolalar ob'ektning o'lchamini, fazoviy qarama-qarshilikni, baholovchi xususiyatni ko'rsatadigan tez-tez ishlatiladigan antonimlarni tanlashni osonlikcha engishadi. Qiyinchilik quyidagi so'zlarning antonimik munosabatlarini ifodalashda namoyon bo'ladi: yugurish, xushmuomalalik, ochko'zlik. Antonimlarni nomlashning to'g'riligi ko'p jihatdan taklif qilingan so'z juftlarining mavhumlik darajasiga bog'liq. So'z boyligining yetarli emasligi, ayniqsa, ko'chma ma'noli so'z, ibora, maqollarni tushunish va ishlatishda yaqqol ko'rinadi. So'zlarni talaffuz qilish agramatizmni bartaraf etish faoliyatiga tayanadi. Talaffuzning muhim asosi har ikkala yarim sharlar po'stlog'ining tepa qismi hisobiga amalga oshiriladigan qo'l va barmoq agramatizmni bartaraf etishi natijasidir. Qo'lning praksik harakatlarining optik obrazlari bilan o'zaro aloqasi orqali og'zaki agramatizmni bartaraf etishning funksiyasi yuzaga keladi. So'ngra, chap yarim sharning ikkilamchi tepa motor oldi maydonlari faollashadi va kinestetik (afferent) artikulyatsion agramatizmni bartaraf etish (tovush talaffuzi ko'nikmalari) yuzaga keladi. Taqlid asosida so'zlarning talaffuzi o'zlashtirilishida bosh miya po'stlog'ining tepa qismi faollashadi. Natijada og'zaki spontan artikulyatsiya hosil bo'ladi, fonematik eshitish bilan o'zaro ta'sir tufayli fonemalarni artikulyatsion holatlarga almashtirish mumkin bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, maktab yoshidagi bolalarda nutq buzilishlari markaziy asab tizimining turli xil shikastlanishlari va artikulyar apparatlarning tuzilishi va funktsiyalarida og'ishlar, ya'ni og'zaki nutq buzilishining turli xil klinik shakllari bilan kuzatilishi mumkin. Nutq faolligi past bo'lsa, bolaning umumiy kognitiv faoliyati zarar ko'rishini hisobga olish kerak. Nutq buzilishlarida nutq to'liq aloqa vositasi, xatti-harakatni tashkil etish va individual rivojlanish vositasi emas. Turli yosh davrlarida nutqi buzilgan ko'plab bolalarda kuzatiladigan intellektual yetishmovchilik va cheklangan bilim zaxirasi ikkinchi darajali xususiyatga ega. Maktab yoshdagi o'quvchilarda tuzatishni talab qiladigan og'zaki va yozma nutq buzilishlarining eng keng tarqalgan turlari fonetik nutq buzilishlari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бельтюков В.И. Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи // В.И. Бельтюков. М. Педагогика, 1997. 201 с.
2. Волкова Г.А. Методика обследования нарушений речи у детей // Г.А. Волкова. СПб. РГПУ им. А.И. Герцена, 1993. 258 с.
3. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии // Л.С. Выготский. М.: Просвещение, 1995. 157 с.
4. Аюпова.М.У. —Logopediyal O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyatlashiyoti Toshkent - 2007.
5. Аюпова.М.УУ —Korreksion ishlar metodikasi Ma'ruza matni .Т-2001
6. Arushanova, A.G. К проблеме определения уровня речевого развития дошкольника // Problemi rechevogo razvitiya doshkolnikov i mladshix shkolnikov. – М.: Institut natsionalnix problem obrazovaniya MORF, 1553.
7. Borodich, A.M. Metodika razvitiya rechi detey / A.M.Borodich – М., 1581.
8. Diagnostika rechevogo razvitiya doshkolnikov: Nauchno-metod. posobiye / Pod red. O.S. Ushakovoy. – М.: RAO, 1557.